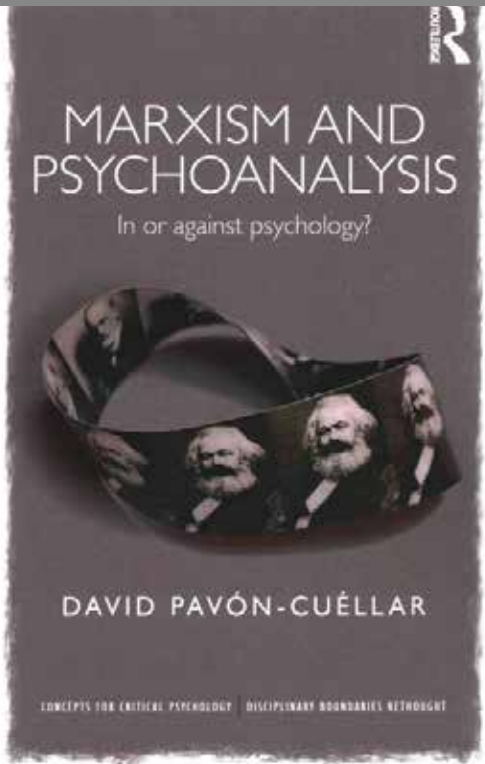

Ekin Şen

KÜNYE

Marxism and Psychoanalysis: In Or Against Psychology?

David Pavon-Cuéllar

Routledge, 230 sayfa

Londra, 2017

MARKSİZM VE PSİKANALİZ: EGEMEN PSİKOLOJİ KARŞISINDA

Marksizm ve psikanaliz. Ortaya çıktıkları dönemlerden itibaren geniş ilgi uyandırmış ve yeni düşüncelere, pratiklere de zemin hazırlamış olan bu iki kuram çoğu zaman birbirinin karşısına konmuş ama zaman zaman da yakın ilişki içinde ele alınmış. Meksikalı akademisyen David Pavon-Cuéllar tarafından hazırlanan “*Marxism and Psychoanalysis: In Or Against Psychology?*” bu ilişkinin tarihinde gezinirken bu iki köklü kuramın benzerliklerine ve ayrıldıkları yerlere, deyim yerindeyse “tahribat yaratmadan” açıklık getiriyor. Tahribat yaratmadan diye altını çiziyoruz çünkü bu iki kuramın karmaşık ve çok da üretken olmayan ilişkisine dair daha önceki denemeler hep bazı sıkıntılarla malul. Kendisini “Lacancı bir Marksist” olarak tanımlayan Pavon-Cuéllar ise psikanaliz ve Marksizm’in 20. yüzyıl boyunca kesiştikleri ya da farklı yönlerde gittikleri dönemleri tarihsel materyalist bir yöntemle, derinlikli biçimde ele alıyor. Bunu da iki kuramın “egemen psikoloji” karşısındaki konumlarını eksene alarak yapıyor.

Tarihsel materyalizm dün, bugün ve gelecek arasında köprü kurarken, bütünlük içinde yorumlar. Pavon-Cuéllar da Marksizm ve psikanaliz ilişkisini oldukça kapsamlı bir bütünlük içinde ele alıyor. Bu bütünlüğü kurmaya bizzat Marx ve Freud’un kendisinden başlıyor. Bu iki büyük düşünürün karşılaşıp karşılaşmadıklarına dair efsanelerden başlayarak önce her ikisinin de insan zihnine, psikolojiye dair önerdikleri temel argümanları karşılaştırıyor. Ardından ise neredeyse yıl yıl ilerleyerek geçtiğimiz yüzyıl boyunca öne çıkan Lenin, Stalin gibi devrimci figürlerden Vigotski, Adler, Reich gibi farklı düşünürlere uzanıyor. Tüm bu isimlerin, psikanalize, Marksizm’e, özellikle de psikolojiye, yani bir anlamda tarihe, topluma ve zihin bilimine yaklaşımlarını detaylı olarak inceliyor. Bu inceleme ve karşılaştırmalar sırasında diyalektik materyalizm tartışmalarından psikanaliz tarihine, insan doğasına bakıştan sosyalizmin var olduğu bir dünyada hâkim psikoloji tartışmalarına kadar pek çok başlığı özgün bir içerikle gözden geçiriyor.

Marksizm ve psikanaliz geçtiğimiz yüzyıldan bugüne pek çok kez yan yana getirilmeye çalışılmış. Ama genelde sonuç eklektik bir biçimin ötesine geçememiş. Ve bu eklektik biçimde ortaya çıkan sonuç da çoğu zaman hem Marksizm’in hem de psikanalizin içlerinde taşıdıkları diyalektik özü kaybetmelerine neden olmuş. İşte Pavon-Cuéllar kitap boyunca iki kuramı bir araya getirme çabalarının artılarını ve eksilerine de titizlikle yer veriyor. Bu nedenle kitap 20. yüzyıl boyunca ve günümüze kadar süren Marksizm ile psikanalizi kaynaştırma arayışlarına dair de kapsamlı bir envanter sunuyor.

Pavon-Cuéllar kitapta haklı olarak, bir bilim olan psikolojinin sınırlarına işaret ediyor ve psikolojiye hâkim paradigmanın var olan düzenin sınırları içinden belirlenmesi sebebiyle pek çok kısıtlılığın bulunduğunu belirtiyor. Marksizm ve psikanalizin ise bu kısıtlılıkları aşan ve çoğu kez de psikolojinin kendi sınırlarını yıkan bir tarafı olduğunun altını çiziyor. Uzun olmayan tari-

hi boyunca psikoloji biliminin sınırları doğrudan ya da dolaylı olarak egemen sınıfın düşünceleri doğrultusunda belirleniyor ve bu sınırlar pozitivizmin ve bilinemezliğin çekiştirmesi ile çizilmiş durumda. Hâlbuki hem Marksizm hem de psikanaliz hep çelişkileri (antagonizma), işleyişi ve farklı dinamikleri, bunların arasındaki etkileşimi odağa almıştır. Her iki teori için de “çelişkilerin aşılması” bir son değil, daha gelişkin yeni çelişkilerin ortaya çıkması anlamına gelmiştir. Pavon-Cuéllar her iki kurama olan hâkimiyeti sayesinde bu özelliğin altını çiziyor ve kitabı Marksizm ve psikanaliz üzerine yazılmış benzer kapsamda kitaplardan ayrılıyor.

Kitap, sekiz bölümden oluşuyor. “*Marksçı Psikolojiler*” başlıklı ilk bölümünde Marksizm’in şekillendiği tarihsel dönem ve tartışmalar ele alınmış. Marx’ın diyalektiği, Marksizm’deki Hegel izleri tarif edilmiş ve de Marx’ın bireyi yerleştirdiği zeminin neden durağan değil de dinamik ve değişken olduğu incelikli bir biçimde anlatılmış. Psikolojiye Marksist bir perspektiften bakarak sınıfsal eşitsizlikler, yabancılaşma ve fetişizm, insanın sosyal varlık olması dolayısıyla psikolojisinin bulunduğu çevreden etkilenmesi gibi başlıkların üzerinde durulmuş. Ekonomik gelir düzeyinin, emekçi ya da burjuva olmanın insan psikolojisinin arka plandaki etkisine ve çıktılarına dair ipuçları verilmiş. Kişinin ait olduğu sınıfın psikolojik mekanizmaları da şekillendirdiğine işaret edilmiş.

“*Marx ve Freud*” isimli ikinci bölümde ise Marx’tan Freud’a giden dönemin özellikleri tarif edilmiş ve bu sayede Freud’u yetiştiren nesnel koşullar ele alınmış. Freud’un yönteminin ve arayışının gelişim evreleri de anlatılmış: Freud’un odaklandığı bilinçdışı malzeme, bu doğrultuda histeri üzerine yaptığı çalışmaları ve histeri hastalarıyla çalışmayı önemseme nedenlerinden bahsedilmiş. Bu bölümde iki kuram arasındaki benzer yönlerin nüvelerine de ışık tutulmuş. Çok temel benzerlik noktalarından birine örnek verecek olursak “görünür olanın ötesindeki ilişkisellik” demek yanlış olmayacaktır. Marksizm ile idealizmin arasındaki sınırı çok net belirleyen de, psikanalizi psikoloji bilimindeki tartışmaların ötesine taşıyan da doğrudan bir neden sonuç ilişkisi kurulmasından ziyade her ikisinin de ortaya çıkaran, tetikleyen koşullara odaklanması; her ikisini de çelişkilerin aşılması ya da gerilemesi ile giden ileri geri, bir sarkaç misali işleyen dinamik bir yapıya sahip olmasıdır. Yani tekrar edecek olursak her iki kuram da ezeli ve ebedi sonuçlardan ziyade doğanın ve insanın değişimine, dönüşümüne odaklanmıştır.

Kitabın “*Psikanalizden Psikolojileştirmeye*” isimli üçüncü bölümünde psikanaliz kuramının ardıllarının alana katkıları, ilişkileri ve farklılıkları işlenmiş. Adler’den Melanie Klein’a kadar Freud ile ilişkilendirilmiş pek çok ismin psikanalize, tarihe ve topluma yaklaşımına dair düşünceleri tek tek ve kısaca açıklanmış. Çok geniş coğrafyalarda yankı bulan psikanalizin tartışma ve farklılaşma zemini yine kişilerin hem öznel hem de nesnel koşulları

ile çok yakından ilişkili olduğu gösterilmiştir. Bağlantılı olarak “*Psikoloji ve Marksizm’deki Eleştirileri*” isimli bir sonraki bölüm ise benzeri bir ilişkiyi Marksizm’in ardılları ile kurmuş. Bu bölümde pek çok devrimci ismin psikolojiye yaklaşımı ele alınmış: Engels ve Lenin başta olmak üzere Plehanov, Rosa Luxemburg, Stalin, Troçki, Bernstein, Paul Lafargue, Kautsky, Lukács, Gramsci gibi 20. yüzyılda adını çokça duyurmuş devrimci isimler. Özellikle Lenin’in *Materyalizm ve Ampriyokritisizm* kitabında ele aldığı düşüncenin gelişiminin sadece maddeden etkilenmesiyle değil karşılıklı etkileşim sonucu değişim ve dönüşümün etkileyen ve etkilenen sürekliliğine işaret edişi bizim de önemsedığımız noktalardan biri ve Pavon-Cuéllar da buraya işaret etmiş.

Kitabın “*Marksist Psikolojiler*” başlıklı beşinci bölümünde Büyük Ekim Devrimi’nin insanlığa kazandırdığı özgüvenin önemsendiğini anlıyoruz. Sovyetler Birliği’nin kuruluş ve gelişim sürecinde yürütülen çalışmaların hâkim paradigmaya olan etkisine ve aynı zamanda psikoloji ve psikanalizle yakınlaşma ve uzaklaşma noktalarına değinilmiş. Bu bölüm özellikle Vigotski, Rubinstein, Smirnov, Pavlov ve Behterev gibi Sovyetler Birliği’ndeki psikoloji çalışmaları yürüten bilim insanlarının alanın gelişimine katkıları açısından önem taşımaktadır. Özellikle Pavlov’un yürüttüğü koşullanma çalışmaları psikoloji biliminin insan davranışlarına bakış açısında önemli değişikliklere yol açtığının altı çiziliyor. Bu bölümün beraberinde aynı dönemde dünya üzerinde de bir gezintiye çıkmış Fransa’dan Almanya’ya, Macaristan’a ve diğer coğrafyalardaki bilim insanlarının kişilik kuramlarına ve Lucien Séve’den, Politzer’e pek çok bilim insanının Marksist psikolojiyi, antropoloji, eleştirel psikoloji gibi farklı alanlarla kesiştirerek ne tür katkılarda bulundukları incelenmiş.

Yine aynı şekilde ardından gelen “*Marksizm, Psikanaliz ve Psikoloji Eleştirisi*” başlıklı bölümde de psikanaliz ile diğer bilim alanlarının ilişkisine yer verilmiş. Yazar burada ilginç kesişimlere de yer vermiş: Örneğin Adler ve Troçki’nin bilimsel düzlemdeki arkadaşlık ilişkilerine. Bu bölümde göze çarpan bir diğer önemli nokta da İkinci Dünya Savaşı ve sonrasındaki dönemde psikanalizin devrim kaçkınlarının uğrağı ve hatta karşı devrimci düşüncelerin oyuncağı haline gelmesi. Horkheimer, Fromm, Adorno ve Frankfurt Okulu bu kaçışa verilebilecek örneklerden birkaçı olarak öne çıkmaktadır. Bu dönemde pek çok kişi, kesim hem Marksist hem de Freudyen bir çizgiyi yakından takip etmeye çalışsa da devrimci yanlarını yitirmiş olduklarından her iki kuramın da özünde farklılaşmaya yol açmışlardır.

Kitabın son iki bölümde ise insanın sosyal yapısının ne şekilde etkilendiği ve hastalıkların da düzenle ilişkisinden bahsedilirken bu doğrultuda pek çok kuramcının, Foucault ve Fransız Komünist Partisi’nin pek çok bilinen isminden bahsedilmiş. Althusser’in yapısalcılığından Lacan’a ve Arjantin’den Meksika’ya dünyanın farklı coğrafyalarındaki düşünürlerin İkinci Dünya Savaşı sonrası

dönemde Marksizm ve psikanalizle nasıl ilişkilendiği ve etkilendiği günümüz dünyasından manzaralarla örneklenmiş. Bu etkileşimlerde her zaman öne çıkan tema dönemin nesnel koşulları ile kişilerin bu koşullar karşısındaki öznel tavırlarının bir bütün olduğu belirtilmiş. Örneğin neoliberal politikaların yükselişe geçtiği dönemde psikoloji de payını almış, terapi kuramlarında hızlı sonuç veren yaklaşımların önem kazanmaya başladığı görülmüş.

Öte yandan, Marksizm ve psikanaliz konusunda yazılan güncel kitap ve makalelerde sık sık göze çarpan eklektik bir kavrayıştan yazarın da muzdarip olduğunu belirtmek gerekiyor. Kitap bir yandan ayrıntılı ve yerinde değerlendirmeleri ile heyecan uyandırırken Marksizm'e dair yine de kaçamadığı parçalı kavrayışı nedeniyle konunun tökezletici çukurlarına düşmekten kurtulamıyor. Örneğin bir yandan Sovyet zihin bilimini "nesnel" biçimde verirken bir yandan da Sovyet deneyimini sadece "bürokratik" olarak değerlendirip geçebiliyor. Marksizm, psikanaliz konusunda yetkinlikle kullanılan yaklaşım iş reel sosyalizme ya da günümüzün idealist akımlarına gelince yetkinliğini yitiriveriyor. Bu anlamda yazar ne yazık ki "egemen psikoloji" üzerine eleştirel bir kitap yazarken egemen olandan kopamıyor.

Yine de bu dikkat çeken ve ayrıntılı kitap ne yazık ki henüz dilimize çevrilmedi. Ancak Marksizm ve psikanaliz ilişkisi üzerine kafa yoranların en azından bir kez göz atması gerektiğini ve kitabın dilimize çevrilmesini umduğumuzu da belirtelim.